

Återredovisning av regeringsuppdraget om Statens
institutionsstyrelses brottsförebyggande arbete - resultat och
prioriterade utvecklingsområden (S2023/03257)

Innehåll

1	Sammanfattning	4
2	Inledning.....	6
3	Trygg och säker vårdmiljö vid SiS.....	7
3.1	Utgångspunkter.....	7
3.2	Anvisning av plats inom ungdomsvården.....	7
3.2.1	Kriterier för bedömning	7
3.2.2	Omplacering.....	9
3.2.3	Omständigheter som påverkar ordinarie placeringsprocess	10
3.3	Anvisning av plats inom missbruksvården.....	10
3.4	Vård och behandling inom SiS ungdomsvård	10
3.4.1	Generella utgångspunkter.....	10
3.4.2	Särskilt om vård som bedrivs med stöd av LVU	13
3.4.3	Verkställighet av slutna ungdomsvård	19
3.4.4	Metodstöd för potentiella avhoppare.....	20
3.4.5	SiS skolverksamhet.....	20
3.5	Vård och behandling inom SiS missbruksvård.....	22
3.5.1	Generella utgångspunkter.....	22
3.5.2	Vårdenheter och behandlingsprogram inom missbruksvården	22
3.5.3	Vård i annan form utanför LVM-hemmet	24
3.6	SiS säkerhetsarbete.....	25
3.6.1	Säkerhetsnivåer.....	25
3.6.2	Säkerhetsbedömningar under vårdtiden	26
3.6.3	Transporter och handräckning	27
3.6.4	Hotbilsbedömningar.....	27
3.6.5	Kontantfria betalningar	27
3.7	Särskilda befogenheter	28
4	Myndighetsgemensam samverkan.....	29
4.1	Nätverket för utökad myndighetssamverkan mot organiserad brottslighet....	29
4.2	Barn och unga i organiserad brottslighet (BoB)	29

4.3	Samverkan inom ramen för särskilda händelser	29
5	SiS finansierad forskning.....	31
5.1	Unga i kriminella nätverk inom SiS verksamhet – utmaningar och möjligheter	31
5.2	Återfallsriskdeducerade insats för unga som begått sexuella övergrepp	31
5.3	Utvärdering av Adolescent Community Reinforcement Approach (A-CRA) .	31
5.4	Läkemedelsassisterad behandling av opioidberoende	32
6	Resultat	33
6.1	Ungdomsvården.....	33
6.2	Missbruksvården.....	33
6.3	Säkerhetsarbete.....	34
7	Utmaningar i det brottsförebyggande arbetet.....	35
7.1	Platskapacitet	35
7.2	Bemanning.....	36
8	Rättsliga utmaningar och identifierade behov.....	37
8.1	Inledande kommentarer	37
8.2	Tillämplig dataskyddsreglering	37
8.2.1	Dataskyddsförordningen med kompletterande reglering	37
8.2.2	Brottsdatalagen och brottsdataförordningen	38
8.2.3	Dokumentation och placerades rätt till insyn	39
8.3	Identifierade behov	39
8.3.1	SiS behöver kunna behandla personuppgifter i brottsförebyggande syfte ..	39
8.3.2	Den enskildes rätt till information behöver begränsas i vissa fall.....	40
8.3.3	Behov av ett brottsförebyggande uppdrag.....	40
8.3.4	Behov av en egen registerförfattning.....	41
8.3.5	Behov av ytterligare bestämmelser om sekretess	41

1 Sammanfattning

I regleringsbrev för budgetåret 2024 (S2023/03257) gav regeringen SiS i uppdrag att analysera och beskriva på vilket sätt myndigheten arbetar för att förebygga och förhindra brott inom ramen för sina uppgifter. SiS ska beskriva de viktigaste resultaten och prioriterade utvecklingsområden i arbetet. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Socialdepartementet) senast den 31 oktober 2024.

I det följande redogör SiS för de brottsförebyggande åtgärder som myndigheten utför inom ramen för sitt uppdrag. SiS brottsförebyggande arbete är en integrerad del av vårdkedjan för varje placerad person. Redovisningen belyser det brottsförebyggande arbete som vidtas inom ramen för vården och behandlingen av placerade, det övergripande säkerhetsarbete som myndigheten utför, samverkan som bedrivs med andra aktörer och den forskning på området som finansieras av myndigheten. SiS arbete i dessa delar redogörs för i kapitel 3-5.

Av redovisningen framgår att myndigheten bedriver ett omfattande arbete som bidrar till att förebygga och förhindra brott. Under föregående och innevarande år har en majoritet av alla placerade, däribland de med problematik kopplad till kriminalitet, lyckats uppfylla eller kommit närmare sina behandlingsmål vid utskrivning. Inom ungdomsvården är myndighetens skolverksamhet en viktig skyddsfaktor i arbetet, som bidrar till att elever lämnar SiS med en högre tilltro till sina studieförmågor och bättre förutsättningar att fortsätta studera eller arbeta efter placeringstiden. Därutöver har myndigheten, genom det lokala säkerhetsarbetet, lyckats förebygga införsel av narkotika och andra otillåtna föremål i stor utsträckning samt kraftigt minska antalet avvikningar. Dessa resultat redovisas i kapitel 6.

Trots många goda resultat möts SiS av flera utmaningar i det brottsförebyggande arbetet. Den ansträngda platskapaciteten inom ungdomsvården medför att barn och unga inte alltid kan få vård på ett särskilt ungdomshem i rätt säkerhetsnivå och att flera behöver invänta en plats inom myndigheten. SiS har även utmaningar bl.a. vad gäller myndighetens lokaler och med bemanning. Dessa utmaningar redovisas i kapitel 7 (avsnitt 7.1 och 7.2).

Vidare begränsar gällande reglering SiS möjligheter till behandling av känslig information om placerade utanför personakten och ger ett begränsat utrymme att sekretessbelägga sådana uppgifter i förhållande till den placerade. Regleringen medger inte heller att SiS vidarebehandlar redan insamlade uppgifter om placerade barn, unga och klienter i brottsförebyggande syfte. Dessa omständigheter får även påverkan på SiS möjligheter att medverka till informationsutbyte på individnivå som sker inom ramen för viss myndighetsgemensam samverkan. Dessa utmaningar beskrivs i kapitel 8 (avsnitt 8.1 och 8.2).

För att SiS ska kunna bedriva ett än mer framgångsrikt brottsförebyggande arbete måste den ges rättsliga förutsättningar att behandla personuppgifter i bl.a. brottsförbyggande syfte. SiS ser även behov av att kunna behandla viss underrättelseinformation som inte behöver delas med den placerade. SiS anser utifrån detta att myndigheten behöver ges ett uttalat brottsförebyggande uppdrag och få en egen registerförfattning. Myndigheten behöver dessutom få bättre förutsättningar att sekretessbelägga uppgifter i förhållande till den placerade själv. Dessa identifierade behov redovisas i kapitel 8 (avsnitt 8.3).

2 Inledning

Den pågående samhällsutvecklingen med allt grövre brottslighet som barn och ungdomar involveras i är mycket allvarlig och måste brytas. Många av de som är placerade vid SiS till följd av kriminalitet har ett stort våldskapital och kopplingar till kriminella nätverk. Det händer att de utsätts för starka påtryckningar att begå brott under vårdtiden. Även inom missbruksvården vårdas klienter som uppvisar risker för hot och våld och annat brottsligt beteende.

I en rapport från Brottsförebyggande rådet framgår att allt fler yngre pojkar i åldrarna tolv till 15 år utnyttjas av kriminella grupperingar för t.ex. försäljning av narkotika och att dessa sedan involveras i grövre brott.¹ Barnombudsmannen har även i en rapport uppmärksammat att flickor och unga kvinnor introduceras till organiserad brottslighet genom narkotikabruk eller sociala relationer, t.ex. genom vänner eller partners.² Utifrån SiS uppdrag har myndigheten en viktig roll i arbetet med att bryta denna allvarliga utveckling. SiS måste inom ramen för sitt uppdrag kunna vidta verkningsfulla åtgärder för att bryta den negativa utvecklingen för varje placerad och tillhandahålla en trygg och säker vårdmiljö för samtliga placerade. I detta sammanhang spelar SiS brottsförebyggande arbete en avgörande roll.

I det följande redogör SiS för myndighetens brottsförebyggande arbete och de utmaningar myndigheten möter för att effektivt kunna bedriva arbetet. Inledningsvis redogörs för hur SiS arbetar med att skapa en trygg och säker vårdmiljö och de åtgärder som vidtas inom ramen för vården och behandlingen. Därefter redogörs för myndighetens säkerhetsarbete och särskilda befogenheter följt av en genomgång av den myndighetsgemensamma samverkan som myndigheten ingår i och den forskning som myndigheten finansierar på området. Redovisningen belyser även de hinder och utmaningar SiS ser i det brottsförebyggande arbetet och vilka behov som identifierats för att förbättra förutsättningarna för sådant arbete.

Någon allmän vedertagen definition av begreppet brottsförebyggande arbete finns inte. Inom ramen för denna återredovisning avser SiS med begreppet sådana åtgärder myndigheten vidtar för att minimera risker för brottslighet bland placerade. Åtgärderna syftar dels till att påverka omständigheter i situationer där placerade riskerar att begå brott, dels minska placerade personers benägenhet att begå brott. Begreppet innefattar således både åtgärder som avser att förebygga och förhindra att brott begås för första gången och återfall i brott.

¹ Tollin, Katharina. Angerbrandt, Henrik. Jonsson, Anna. *Barn och unga i kriminella nätverk – En studie av inträde, brott, villkor och utträde*, Rapport 2023:13, Brottsförebyggande rådet, 2023, s. 7 f. <https://bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2023-11-01-barn-och-unga-i-kriminella-natverk.html> (hämtad 2024-07-10).

² För det är det enda man har” – flickors röster om brott och brottsliga miljöer, Barnombudsmannen, 2024, s. 11 f. <https://www.barnombudsmannen.se/stallningstaganden/publikationer/for-det-ar-det-enda-man-har> (hämtad 2024-09-25).

3 Trygg och säker vårdmiljö vid SiS

3.1 Utgångspunkter

En väsentlig del av SiS uppdrag är att bereda barn, unga och klienter vård i en trygg och säker vårdmiljö. En viktig del i detta är att förebygga situationer där placerade riskerar att begå brott under vårdtiden. Myndigheten vidtar ett flertal åtgärder för att förebygga brottslighet och skapa en trygg och säker vårdmiljö från anvisning av plats och under hela placeringstiden. Nedan redogörs för SiS arbete i dessa delar.

3.2 Anvisning av plats inom ungdomsvården

Samtliga platsansökningar sker via ett krypterat elektroniskt placeringsformulär där ansvarig kommunal socialtjänst anger relevant information om den unge inför en placering. I formuläret anges bl.a. orsak till platsansökan, kända kopplingar till kriminella grupperingar, eventuellt missbruk, upprepade rymningar samt annat socialt nedbrytande beteende.

Om ansökan avser vård enligt LVU ska den kommunala socialtjänsten även lämna uppgifter om huruvida den unge tidigare har framfört hot eller begått våldshandlingar mot annan och eventuella fritagningar eller fritagningsförsök vid tidigare placeringar. Därutöver ska uppgifter lämnas avseende bl.a. tidigare brottslig verksamhet, familje- och skolsituation, umgänge och fritidsaktiviteter.

Som huvudregel placeras barn och unga som verkställer slutna ungdomsvård på särskilda avdelningar avsedda för dömda till slutna ungdomsvård. Bedömningen av lämplig plats görs dock utifrån samma kriterier som gäller för de som vårdas med stöd av LVU. Vid bedömningen tar SiS därutöver även hänsyn till brottets art och aktuell strafftid.³

3.2.1 Kriterier för bedömning

Inför anvisning av plats beaktas alla uppgifter som kan påverka valet av placering. Beslutet föregås av en helhetsbedömning av omständigheterna i varje enskilt fall, med utgångspunkt i följande kriterier.

Säkerhetsnivå

De särskilda ungdomshemmen är indelade i olika säkerhetsnivåer.⁴ SiS har valt att indelning av ungdomshemmen i vissa fall ska ske på avdelningsnivå. Det innebär att vissa ungdomshem har avdelningar i olika säkerhetsnivå.

³ Barn och ungdomar som dömts för sexualbrott anvisas t.ex. plats på särskilda avdelningar.

⁴ 12 § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

De säkerhetsnivåer som finns inom myndigheten är:

- Nivå 1 – hög säkerhet
- Nivå 2 – god säkerhet
- Nivå 3 – normal säkerhet

Nivå 1 och 2 är förhöjd säkerhetsnivå.⁵ På ungdomshem eller avdelningar med förhöjd säkerhet gäller särskild reglering vad gäller tillgången till elektroniska kommunikationstjänster (se närmare i avsnitt 3.7).

Inför platsanvisning görs en bedömning av det individuella behovet av placering på säkerhetsnivå. Vid bedömningen ska särskilt beaktas risken för avvikning, fritagning, brottslighet och fysiskt våld eller hot om våld. Därutöver ska hänsyn även tas till kopplingar till kriminella nätverk eller organiserad brottslighet samt den unges personliga förhållanden, t.ex. missbruk och psykisk ohälsa.⁶ Den unge får aldrig anvisas en plats som innebär mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för genomförandet av vården eller för att ordningen eller säkerheten på hemmet ska kunna upprätthållas.⁷

Utöver bedömningen av behovet av placering i säkerhetsnivå görs även en initial säkerhetsbedömning. Syftet med den är att identifiera särskilda säkerhetsåtgärder som behöver vidtas på hemmet för att upprätthålla trygg och säker miljö, t.ex. lägsta bemanningsnivå samt särskilda åtgärder som behöver vidtas för att kunna upprätthålla en trygg och säker miljö på avdelningen.

Den information som läggs till grund för bedömningen av behov av placering i säkerhetsnivå samt den initiala säkerhetsbedömningen är sådan som finns att tillgå eller eftersöka vid tidpunkten för anvisning av plats. Vanligtvis brukar underlaget bestå av upplysningar från placerande socialtjänst, domar och eventuella uppgifter från tidigare placeringar på SiS.

Kön, ålder och skolplikt

Vården vid de särskilda ungdomshemmen differentieras utifrån kön.⁸ Det finns förvisso ett fåtal särskilda ungdomshem som vårdar placerade barn och unga av olika kön. Inom dessa sker dock en sektionering i mindre enheter utifrån könstillhörighet.

⁵ 12 § första stycket LVU.

⁶ 2 § Statens institutionsstyrelses föreskrifter om anvisning av plats för unga och placering av dömda på särskilda ungdomshem och om vissa befogenheter på sådana hem (SiSUVFS 2024:1).

⁷ 12 § tredje stycket LVU och 2 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU).

⁸ I fall där barnet eller den unge har en annan upplevd könsidentitet än det juridiska könet utgår SiS från dennes upplevelse och önskemål.

SiS särskilda ungdomshem är vidare differentierade utifrån ålder och skolplikt. Myndigheten placerar i regel skolpliktiga barn fram till och med 16 år på särskilda avdelningar avsedda för skolpliktiga barn. Äldre barn och unga placeras i regel på avdelningar för icke-skolpliktiga.

Befintlig sammansättning av barn och unga

En omständighet som också påverkar valet av placering är den befintliga sammansättningen av barn och unga vid ett särskilt ungdomshem. Detta för att undvika olämpliga sammansättningar som äventyrar vården och säkerheten.

Avdelningstyp och individuellt behov av vård

Inför placering bedömer SiS vilken typ av avdelning som bäst tillgodoser den unges vårdbehov. Vid bedömningen beaktas bl.a. om denne är i behov av en öppen eller låsbar plats och om det finns behov av något särskilt behandlingsprogram eller viss läkemedelsbehandling. SiS har även särskilda rutiner för anvisning av plats när det gäller de med skyddad identitet. Om vårdbehovet kräver vidare utredning anvisas som huvudregel plats på en s.k. avdelning för mottagning och bedömning (MBB-avdelning). I annat fall anvisas plats vid en s.k. ordinarie avdelning (mer om olika slags avdelningar finns i avsnitt 3.4.2).

Placeringshistorik

I förekommande fall beaktar SiS tidigare placeringshistorik inom och utanför myndigheten. I sådana fall beaktas bl.a. var den unge har vårdats och hur vården fungerat.

Tillgängliga platser

SiS måste utgå från antalet tillgängliga platser vid tidpunkten för ansökan. Inom myndigheten kan tillgången till lämpliga vårdplatser begränsas utifrån bl.a. köns- och åldersfördelning, tillgängliga platser i rätt säkerhetsnivå och adekvat behandlingsavdelning. Platskapaciteten inom ungdomsvården är sedan en längre tid mycket ansträngd. Det i sig har stor påverkan på SiS möjlighet till optimala placeringar utifrån ett vård- och behandlingsperspektiv men även ur ett säkerhetsperspektiv.⁹

3.2.2 Omplacering

Om det under vårdtiden visar sig att den unge är i behov av vård på en annan avdelningstyp eller på en annan säkerhetsnivå genomförs en omplacering. Vid behov av

⁹ Se bl.a. JO:s beslut den 8 februari 2023, dnr. 5633-2022, SiS utredningar enligt lex Sarah den 20 juni 2022, dnr 2.10.3-6515-2021 och 2.10.3-1584-2022, den 8 december 2023, dnr 2.10.3-6455-2023, den 26 september 2024, dnr 2.10.3-6020-2024, samt Kapacitetsrapport – SiS återsrapportering 2023, dnr 1.5.1-9437-2023.

omplacering övervägs först om behovet kan tillgodoses genom omplacering till annan avdelning på samma ungdomshem.

Det förekommer att de som vårdas på SiS med stöd av LVU blir dömda till sluten ungdomsvård under placeringstiden. I sådant fall anvisas en ny plats utifrån de placeringskriterier som gäller vid verkställighet av sluten ungdomsvård. Motsvarande gäller för de som efter verkställighet av sluten ungdomsvård ska beredas vård enligt LVU vid SiS efter beslut av socialnämnden.

3.2.3 Omständigheter som påverkar ordinarie placeringsprocess

Som framkommit kan det i vissa fall saknas tillgängliga målgruppsanpassade platser vid tidpunkten för ansökan. Den unge placeras då på en avdelning med tillgänglig plats som bedöms mest lämplig utifrån det individuella vårdbehovet och behov av säkerhetsnivå. I dessa fall genomförs särskilda uppföljningar av vården eftersom myndigheten behöver ta ställning till behovet av omplacering när ledig plats vid målgruppsanpassad avdelning finns.

3.3 Anvisning av plats inom missbruksvården

Inom missbruksvården sker, likt inom ungdomsvården, samtliga platsansökningar via ett krypterat elektroniskt placeringsformulär där ansvarig kommunal socialtjänst anger relevant information inför placeringen. Kriterierna för placering av klienter motsvarar i stort dem som gäller inom ungdomsvården (se ovan), med den skillnaden att klienter inte anvisas plats utifrån skolplikt och säkerhetsnivå (se närmare om säkerhetsnivåer inom missbruksvården i avsnitt 3.6.1).

Inom missbruksvården skiljer sig faktorer som hälsotillstånd, förutsättningar och levnadsförhållanden avsevärt inom målgruppen. Behovet av avdelningstyp och individuella vårdbehov tillmäts därför en avgörande roll vid bedömningen av lämplig placering.

3.4 Vård och behandling inom SiS ungdomsvård

3.4.1 Generella utgångspunkter

Omsorg och stabilisering, behovsbedömning och behandling, skola samt hälso- och sjukvård utgör grunden för SiS ungdomsvård. SiS lägger följande innebörd i dessa begrepp.

Omsorg innebär en trygg och säker vård präglad av en förutsägbar och välplanerad vardag, där medarbetarna bygger positiva relationer till och samarbetsallianser med de placerade. *Stabilisering* uppnås genom att främja faktorer som är gynnsamma för den unges hälsa och psykiska välbefinnande. Exempel på sådana faktorer är prosociala relationer, goda vardagliga rutiner avseende motion, sömn och kost men även skolgång

och meningsfulla fritidsaktiviteter. Omsorg och stabilisering är avgörande för att andra behandlingsåtgärder ska kunna utföras.

Behovsbedömningar beskriver den unges risk- och skyddsfaktorer, vilka behov av insatser och aktiviteter som finns och hur dessa behöver anpassas utifrån individuella behov och förutsättningar. Bedömningarna utgår från en kartläggning av risker, behov och mottaglighet för vårdinsatser och används som underlag inför behandlingsplaneringen.

Behandling syftar till att hjälpa den unge att utveckla eller stärka vissa färdigheter, förmågor, beteenden och strategier. Behandlingen tar sikte på riskfaktorer som orsakar och upprätthåller den unges normbrytande beteende. Vid val och planering av behandlingsaktiviteter utgår SiS från behovet och förutsättningarna i varje enskilt fall. De behandlingsaktiviteter som ska kunna erbjudas är följande:

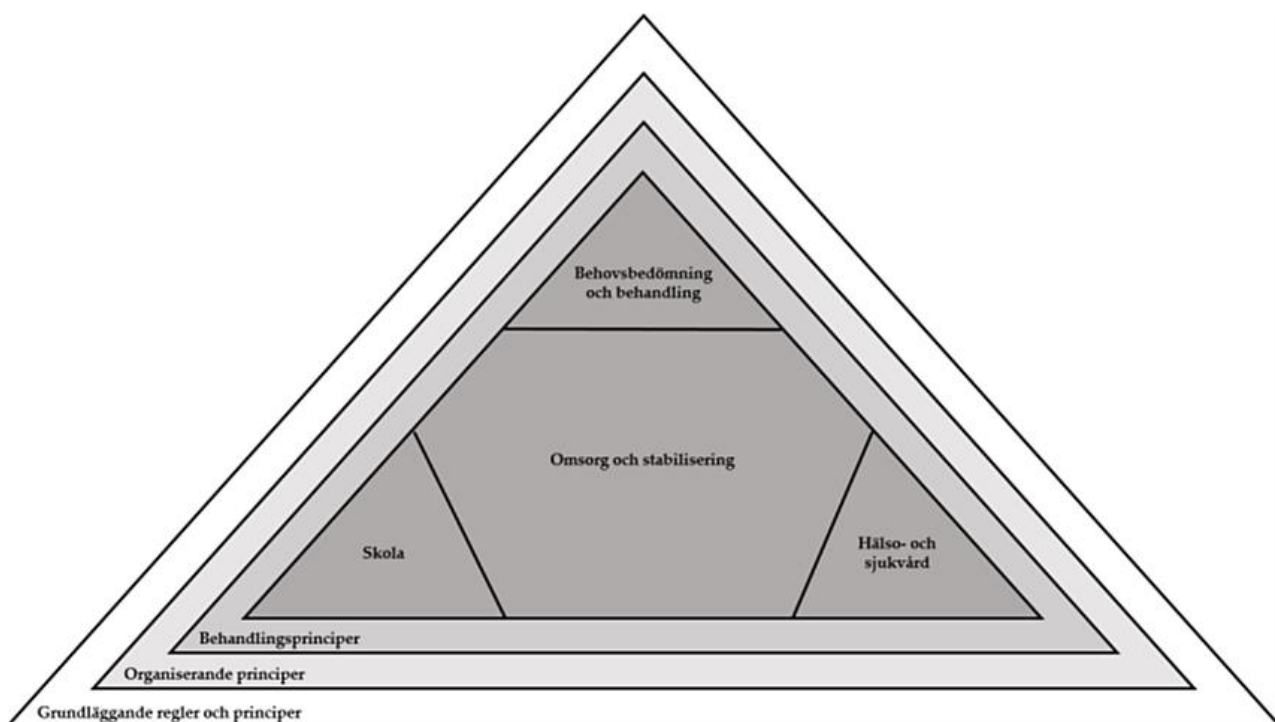
- Programverksamhet: Behandlingsaktiviteter som utgår från kunskapsbaserade behandlingsprogram och som syftar till att ge den unge verktyg att undvika riskfyllda situationer och förbättra dennes självkontroll och problemlösningsförmåga. Ett mål med programverksamhet är att minska risken för återfall i kriminalitet, våldsanvändning eller missbruk.
- Strukturerade behandlingsaktiviteter: Behandlingsaktiviteter som syftar till att främja den unges fysiska och psykiska hälsa, motivera till förändring och förbättra relationer till familjemedlemmar och andra närstående. Exempel på strukturerade behandlingsaktiviteter är stödsamtal, hälsofrämjande aktiviteter och insatser riktade mot föräldrar för att stärka deras färdigheter och förmågor.
- Färdighetsträning: Behandlingsaktiviteter som syftar till att förbättra den unges förmåga att hantera olika situationer. Här inbegrips social färdighetsträning, dvs. aktiviteter som syftar till att förbättra den unges förmåga till socialt samspel. Här inbegrips även praktisk färdighetsträning, vilken avser aktiviteter som förbereder den unge att leva ett mer självständigt vardagsliv.

Fungerande skolgång och utbildning är starka skyddsfaktorer för placerade, i synnerhet de med vårdbehov hänförliga till kriminalitet. Målsättningen är därför att främja den unges möjligheter till fortsatta studier eller arbete genom att erbjuda samtliga elever undervisning motsvarande heltidsstudier (mer om SiS skolverksamhet finns i avsnitt 3.4.5 nedan).

Hälso- och sjukvård. En nödvändig del av vården är tillgång till god hälso- och sjukvård. Det är inte ovanligt att placerade barn och unga lider av psykisk ohälsa i högre utsträckning än andra jämnåriga. Vid samtliga ungdomshem finns tillgång till läkare och psykologer som genomför enklare hälsoundersökningar och bedömningar. Vid behov remitteras den placerade till specialistvård utanför det särskilda ungdomshemmet. Inom

ramen för elevhälsan erbjuds eleverna på SiS skolenheter även vissa medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska aktiviteter.

Vården och behandlingen på SiS utgår från s.k. organiserande principer, behandlingsprinciper och grundläggande regler och principer (se figur 1 nedan). Organiserande principer kan förenklat förklaras som principiella förhållningssätt utifrån vilka ungdomsvården ska utformas, t.ex. att ungdomsvården ska samordnas internt mellan medarbetare från olika professioner och i förekommande fall bedrivs i samverkan med relevanta aktörer. Med behandlingsprinciper avses principiella förhållningssätt utifrån vilka ungdomsvården ska genomföras, t.ex. att vården ska utgå från bästa tillgängliga kunskap och att barn och unga ska bemötas med respekt för sitt människovärde, sitt självbestämmande och sin integritet. Med grundläggande regler och principer avses övergripande styrning för ungdomsvården, t.ex. att ungdomsvården ska vara trygg och säker, vården ska utgå från den unges bästa och vara jämlik.



Figur 1 – Ungdomsvårdens innehåll

Ett flertal av dem som vårdas hos SiS, däribland de med vårdbehov hänförliga till kriminalitet, har upplevt svåra påfrestningar och traumatiska händelser. Alla placerade ska därför bemötas utifrån ett förhållningssätt som grundar sig i förståelse för och kunskap om traumans effekt på människors hälsa och beteenden, s.k. *traumamedveten omsorg*. Det innebär att personalen verkar för att skapa en miljö där den unge vågar uttrycka känslor, tankar och upplevelser samt ges möjlighet att utforska och utveckla sin

identitet. En central del i detta arbete är även att stötta denne i att hitta verktyg att bearbeta svåra känslor, hantera yttre påfrestningar och reglera impulser.¹⁰

3.4.2 Särskilt om vård som bedrivs med stöd av LVU

För dem som vårdas på SiS med stöd av LVU finns olika slags avdelningar inom myndigheten. Det finns avdelningar för mottaglighet och behovsbedömning (MBB-avdelningar), ordinarie behandlingsavdelningar och särskilt förstärkta avdelningar.¹¹ Placerade vars huvudsakliga vårdbehov härrör ur kriminalitet placeras i regel på en MBB-avdelning och därefter på en ordinarie behandlingsavdelning. Nedan följer en beskrivning av dessa två avdelningars syfte och vårdinnehåll.

MBB-avdelning

På en MBB-avdelning är det huvudsakliga uppdraget att avbryta kriminalitet och missbruk, stabilisera den unges situation och bedöma behovet av fortsatta insatser. Ett av de huvudsakliga syftena med placering på en MBB-avdelning är att skapa stabila förhållanden för den unge genom en strukturerad och förutsebar vardag. Målsättningen är att placeringstiden ska vara så kort som möjligt och inte överskrida åtta veckor. Samtliga platser på MBB-avdelningar är låsbara.

Under placeringen på en MBB-avdelning genomförs behovsbedömningar för att identifiera eventuella risk- och skyddsfaktorer kring den unge som påverkar vården. Genom dessa förses även kommunal socialtjänst med rekommendationer och underlag inför vidare vårdplanering. Den unges vårdbehov, tillsammans med befintligt underlag från kommunal socialtjänst, avgör vilken typ av behovsbedömning som genomförs. SiS utgår från standardiserade bedömningsmetoder av risk, behov och mottaglighet för att samla in och värdera information.¹²

¹⁰ Hellberg, Anna. *Traumamedveten omsorg – att möta barn och unga som varit med om svåra påfrestningar och trauma*. Rädda Barnen, 2018, s. 18-21. https://www.raddabarnen.se/globalassets/dokument/rad-kunskap/arbetar-for-barn/tmo/rb_tmo_2018_a5_22nov_k1.pdf (hämtad 2024-09-26).

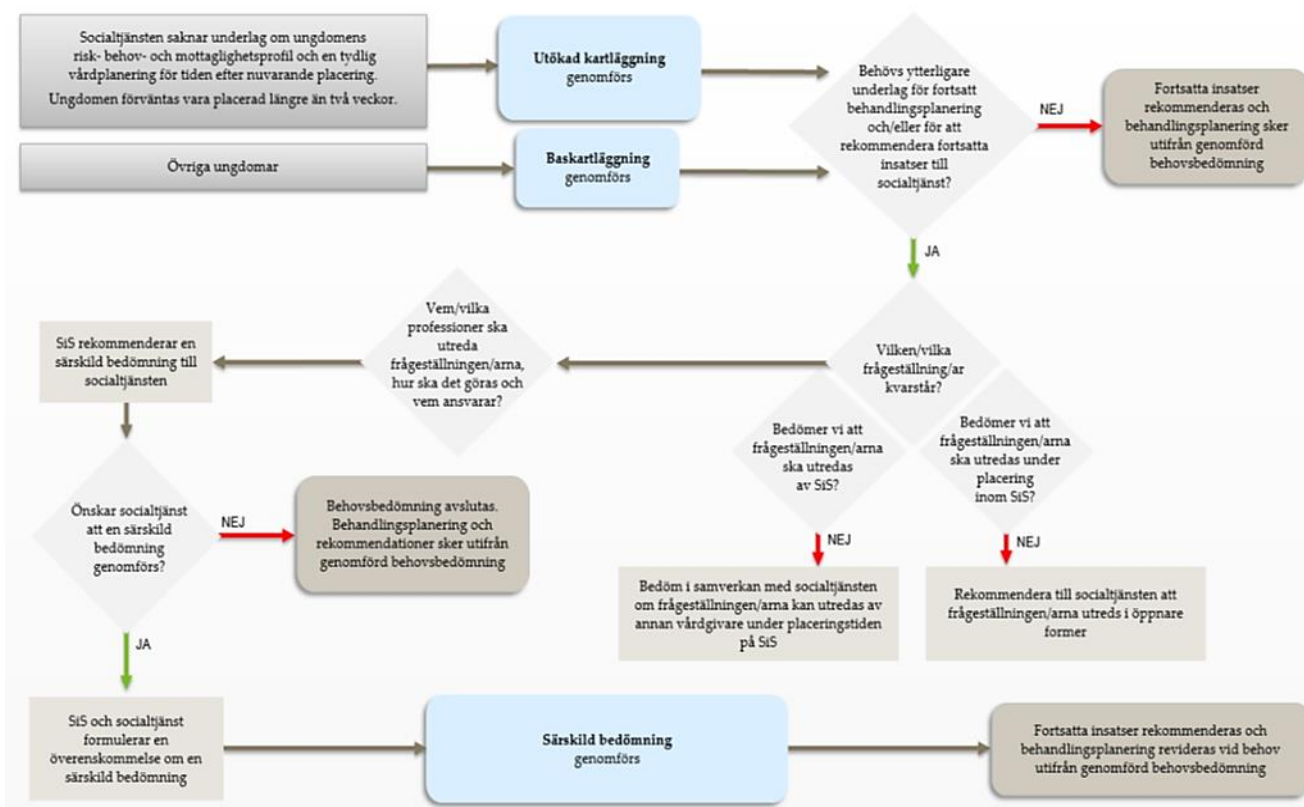
¹¹ Vård på särskilt förstärkta avdelningar är främst aktuellt för barn och ungdomar med komplexa svårigheter i form av exempelvis omfattande habiliteringsbehov, diagnostiserade eller misstanke om hjärnskador, problematiskt självskadebeteende eller intellektuella funktionsnedsättningar.

¹² Exempel på standardiserade bedömningsmetoder som används är YLS/CMI, SAVRY och ERASOR, se *Standardiserade bedömningsmetoder i utredningar av barn och unga inom socialtjänsten*. SBU-rapport: 344. Statens beredning för medicinsk och social utvärdering. 2022. <https://www.sbu.se/sv/publikationer/sbu-bereder/standardiserade-bedomningsmetoder-i-utredningar-av-barn-och-unga-inom-socialtjansten/?pub=82220&lang=sv> (hämtad 2024-04-25). *Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende*, Socialstyrelsen, 2021. <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/barn-och-unga/unga-som-begar-brott/> (hämtad 2024-08-13).

På en MBB-avdelning genomförs tre typer av behovsbedömningar:

- Baskartläggning. Baskartläggning erbjuds till de som förväntas vara placerade på SiS under en kortare tid än två veckor eller som redan har en aktuell risk, behovs- och mottagningsbedömning. Kartläggningen syftar till att förse SiS med underlag som säkerställer att den unge får ett bra mottagande, god omsorg och behandlingsplanering utifrån sitt behov av vård och skolgång. Baskartläggningen består främst av underlag från ansvarig kommunal socialtjänst och skola samt information från föräldrar och uppgifter som framkommer under samtal med den unge.
- Utökad kartläggning. En utökad kartläggning utförs för de som förväntas vara placerade hos SiS under en längre tid än två veckor och när kommunal socialtjänst saknar underlag avseende bl.a. risk, behov- och mottaglighetsprofil. Syftet med kartläggningen är att skapa en bredare bild av den unges behov. En utökad kartläggning utgår, utöver underlaget som nämns ovan, från uppgifter som framkommit vid t.ex. screening av missbruk, psykiatriska vårdbehov och trauma.
- Särskild bedömning. I vissa fall kan det finnas kvarvarande eller nytillkomna frågor avseende den unges vårdbehov som är av betydelse för behandlingen efter det att en bas- eller utökad kartläggning är genomförd. SiS kan då genomföra en s.k. särskild bedömning. Skälen för att genomföra en sådan bedömning kan t.ex. vara att det finns outredda mottaglighetsfaktorer som kan påverka SiS rekommendationer av fortsatta insatser eller att den unge har betydande svårigheter inom mer än ett behovsområde. Den särskilda bedömningen baseras på information som inhämtas vid t.ex. utredande samtal eller manualbaserade test. En särskild bedömning föregås alltid av en överenskommelse mellan SiS och ansvarig kommunal socialtjänst.

I figur 2 nedan finns en illustration av de ställningstaganden som görs vid behovsbedömningar.



Figur 2. Ställningstaganden som görs vid behovsbedömningar

Utifrån det uppdrag SiS får från kommunal socialtjänst och resultatet av behovsbedömningarna skapas en behandlingsplan. Behandlingsplanen revideras löpande under vårdtiden och ska redogöra för bl.a. delmål för vården, behandlingsaktiviteter och tidplan för uppföljning. Under placeringen erbjuds den unge strukturerade behandlingsaktiviteter och färdighetsträning.

Inför det att placeringen på avdelningen upphör bjuds den unge, ansvarig kommunal socialtjänst, skola och i förekommande fall vårdnadshavare eller föräldrar in till ett utskrivnings- eller omplaceringsmöte. I vissa fall kan även andra aktörer bjudas in till mötet, t.ex. mottagande vårdgivare. Mötet syftar till att följa upp behandlings- och studieplaneringen, diskutera resultat av behovsbedömningar, lämna rekommendationer om fortsatta insatser och planera inför övergång till nästa steg i vården.

Ordinarie behandlingsavdelning

Om den unge är i behov av en längre placering på SiS görs en omplacering från en MBB-avdelning till en ordinarie behandlingsavdelning i rätt säkerhetsnivå. I vissa fall kan även vården inledas på en behandlingsavdelning.

På en ordinarie behandlingsavdelning erbjuds programverksamhet. Programverksamhet är som framkommit behandlingsinsatser som utgår från kunskapsbaserade behandlingsprogram och som bl.a. syftar till att förbättra den unges förmåga att undvika

riskfyllda situationer och förbättra dennes problemlösningsförmåga. Inom ungdomsvården kan valet av behandlingsprogram variera utifrån hemmens inriktning och målgrupp. Vissa behandlingsprogram ska dock alltid kunna erbjudas på samtliga ungdomshem.

Behandlingsprogrammen utförs i regel enligt manual. I förekommande fall anpassas dock innehållet i och genomförandet av programmet utifrån förutsättningarna i det enskilda fallet. I figur 3 nedan redogörs för de behandlingsprogram som ska erbjudas de med kriminalitet som placeringsgrund.

Obligatorisk programverksamhet	Behovsstyrd programverksamhet
PULS* eller ART	ACT
Återfallsprevention (ÅP) eller A-CRA	TFCO
KOMET**	
MI-samtal	
STOPPA***	

* PULS ska erbjudas alla som verkställer slutna ungdomsvård

** KOMET ska erbjudas på avdelningar för skolpliktiga barn och unga

***STOPPA ska erbjudas barn och unga som begått sexualbrott.

Figur 3. Obligatorisk och behovsstyrd programverksamhet inom SiS ungdomsvård

PULS (Problemlösning, Umgänge, Livsmål och Självkontroll)

PULS riktar sig till barn och unga från 16 år som uppvisar en medelhög till hög risk för återfall i våld. Syftet med programmet är att minska risk för återfall i kriminalitet genom att stärka den unges sociala och emotionella färdigheter och problemlösningsförmåga. PULS tar mellan 17 och 20 veckor att genomföra och kräver därmed att placeringstiden sträcker sig över minst fyra eller fem månader. Behandlingen består av ett flertal moduler där den unge får vård i individuella sessioner och i grupp. Programmet kan i undantagsfall begränsas till enbart vård i individuella sessioner.

ART (Aggression Replacement Training)

ART är ett preventionsprogram och riktas mot dem mellan tolv och 20 år som uppvisar ett normbrytande, impulsivt och aggressivt beteende. Syftet med programmet är att hjälpa den unge att lära sig nya beteenden för att förhindra aggressiva utspel samt förbättra sina sociala färdigheter och förmågan till moraliskt resonerande. På sikt är syftet att förhindra återfall i normbrytande beteende. ART ges framförallt till skolpliktiga barn och unga.

A-CRA (Adolescent Community Reinforcement Approach)

A-CRA är ett behandlingsprogram för placerade mellan tolv och 24 år som lider av missbruk. Programmet syftar till att hjälpa den unge med att förändra sin livsstil genom att bli drogfri, ha drogfria vänner och aktiviteter samt förbättra sina kommunikativa

färdigheter och relationer till personer i sitt sociala nätverk. Programmet riktar sig även mot föräldrar och andra familjemedlemmar. Tidsåtgången för behandlingen är ungefär nio månader. Det förekommer dock att programmet genomförs på kortare tid, genom längre och färre möten med den unges föräldrar.

KOMET (KommunikationsMETod)

KOMET är ett föräldraträningsprogram för föräldrar till placerade mellan tolv och 18 år med utagerande beteende och där samspelet inom familjen kantas av konflikter. Syftet är att bl.a. stärka relationen mellan föräldrarna och den unge och förbättra föräldrarnas kommunikativa färdigheter och bemötandestrategier. På sikt syftar KOMET till att minska den unges antisociala och utagerande beteende. Tiden för behandling uppgår ungefär till nio veckor men kan anpassas utifrån förutsättningarna i det enskilda fallet. Om föräldrarna bor långt från ungdomshemmet kan färre och längre digitala träffar bli aktuellt.

Återfallsprevention (ÅP)

Återfallsprevention är ett behandlingsprogram för placerade från tolv år som har ett missbruk. Insatsen syftar bl.a. till att ge den unge färdigheter för att minska risken för återfall. Den unge uppmanas bl.a. att kartlägga varningssignaler för återfall och öva på att hantera påtryckningar från andra personer.

STOPPA (Start, Teori och Praktik, Paus och Avslut)

STOPPA är ett behandlingsprogram för dem mellan tolv och 21 år som bedöms löpa medelhög till hög risk för återfall i sexualbrott. Programmet syftar till att minska återfallsrisken genom att stärka den unges sociala och emotionella färdigheter och problemlösningsförmåga. STOPPA består av 20–30 sessioner och genomförs under fyra till sex månader av ett psykologlett arbetslag.

Motiverande samtal – MI (Motivational Interviewing)

MI är en samtalsmetod som används för att motivera barn och unga till förändring. MI-samtal kan hållas oavsett ålder, sammanhang eller vårdbehov och kan användas som såväl fristående insats för specifika mål som motivationshöjande insats.

TFCO (Treatment Foster Care Oregon)

TFCO är ett behandlingsprogram som erbjuds barn och unga med antisocialt, normbrytande eller kriminellt beteende. Programmet fungerar som eftervård och som ett alternativ till placering vid ett särskilt ungdomshem. De som behandlas med TFCO placeras efter utredning i ett kvalificerat behandlingshem, en s.k. behandlingsfamilj. Behandlingsfamiljerna arbetar med bl.a. positiv förstärkning, tydlig gränssättning och hjälper den unge i sin skolgång. Behandlingsfamiljen får regelbunden handledning av SiS.

Målet efter behandlingen är att den unge så småningom ska kunna flytta hem till sina föräldrar, vårdnadshavare eller annan omsorgsgivare. I dagsläget erbjuds TFCO endast vid ett av SiS särskilda ungdomshem.

ACT (Acceptance and Commitment Training)

ACT är ett behandlingsprogram som kan erbjudas alla placerade inom SiS. ACT syftar till att hjälpa den unge att hantera psykisk smärta, svåra tankar och upplevelser samt identifiera vad denne värdesätter i sitt liv och att ta konkreta steg i riktning mot detta. ACT kan användas som fristående insats och som förberedelse för riktade insatser mot t.ex. kriminalitet.

Färdighetsträning samt behandlings- och utslussningsaktiviteter

Placerade barn och unga ska ges möjlighet att genomgå social och praktisk färdighetsträning. Färdighetsträning sker inom ramen för vardagliga situationer på avdelningen och även, i förekommande fall, utanför det särskilda ungdomshemmet. Social färdighetsträning syftar bl.a. till att hjälpa den unge att skapa och upprätthålla prosociala relationer med jämnåriga. Vid social färdighetsträning får placerade bl.a. möjlighet att öva på sina kommunikativa färdigheter, problemlösningsförmågor och känsloreglering. Praktisk färdighetsträning syftar till att förbereda den unge för ett mer självständigt liv och i förekommande fall för boende i eget hushåll. Denne kan få öva på sina förmågor att hantera vardagliga hushållssysslor, skapa och upprätthålla goda vardagliga vanor och sköta myndighetskontakter. Den unge uppmuntras även att delta i meningsfulla fritidsaktiviteter.

Strukturerade behandlingsaktiviteter

Barn och unga ska erbjudas strukturerade behandlingsaktiviteter under vårdtiden. Med strukturerade behandlingsaktiviteter avses avgränsade metoder som i jämförelse med programverksamhet kan anpassas till den placerades individuella förutsättningar i större utsträckning. Strukturerade behandlingsaktiviteter som erbjuds till placerade med vårdbehov hänförliga till kriminalitet är t.ex. normkritiska samtal, stöd- och behandlingssamtal, beteendeanalyser och stödinsatser till anhöriga.¹³ Strukturerade behandlingsaktiviteter kan även bestå av motiverande samtal.

Utslussningsaktiviteter

Under vårdtiden ska barn och unga förberedas för en gradvis återgång till ett liv utanför det särskilda ungdomshemmet. Utslussningsaktiviteter ska därför tillsättas för att underlätta övergången mellan SiS och nästa del av vårdkedjan. Planeringen av utslussningsaktiviteter påbörjas i ett tidigt skede av vården där den unge successivt ska ges utökad frihet och ansvar genom t.ex. fler utevistelser för hembesök. Under denna del

¹³ Med normkritiska samtal åsyftas samtal som belyser och ifrågasätter normer.

av vården får placerade stöd i att etablera nya vård- och behandlingskontakter samt prosociala relationer i hemorten. Planering och genomförande av utslussningsaktiviteter sker ofta i nära samverkan med bl.a. ansvarig kommunal socialtjänst.

3.4.3 Verkställighet av sluten ungdomsvård

Allmänt om verkställigheten

Barn och unga som verkställer sluten ungdomsvård placeras som huvudregel på särskilda LSU-avdelningar, vilket innebär att de vistas åtskilda från dem som vårdas med stöd av LVU. Verkställighet av sluten ungdomsvård har ett uttalat fokus på åtgärder som ökar förutsättningarna att leva ett liv fritt från bl.a. kriminalitet efter frigivning.¹⁴

Verkställigheten inleds alltid på en låsbar avdelning men ska, så snart förhållandena medger det, övergå till vistelse i öppnare former.¹⁵ All verksamhetsplanering, bl.a. planering av utevistelser, sker efter samråd med ansvarig kommunal socialtjänst.¹⁶

Programverksamhet och färdighetsträning

Likt placerade som vårdas enligt LVU ska de som verkställer sluten ungdomsvård erbjudas behandlingsaktiviteter i form av programverksamhet och färdighetsträning. Den programverksamhet och färdighetsträning som erbjuds inom sluten ungdomsvård motsvarar den som redogörs för ovan (se avsnitt 3.4.2).

Utslussning

Utslussning är en del av verkställighetsprocessen och innebär bl.a. förberedelser inför frigivning och ett liv utan kriminalitet. Utslussningsaktiviteter syftar till att stärka den unges prosociala tankar, attityder och ge möjlighet att öva sociala färdigheter. Planering för utslussning ska finnas med från verkställighetens start och arbetet med utslussningsaktiviteter bör intensifieras under den senare delen av verkställigheten. För de som nyligen börjat verkställa sluten ungdomsvård eller som saknar möjlighet att vistas i öppnare former utanför det särskilda ungdomshemmet erbjuds utslussningsaktiviteter på hemmet. Exempel på sådana aktiviteter kan vara familjesamtal och missbruksbehandling. Dessa aktiviteter kan även utgöra ett komplement till andra utslussningsaktiviteter.

De som får vistas utanför det särskilda ungdomshemmet kan erbjudas utslussningsaktiviteter utanför hemmet. Exempel på sådana aktiviteter är utbildning och praktik. Sådana utslussningsaktiviteter sker i första hand obebakad men kan inledningsvis komma att genomföras under bevakning. För att den unge ska kunna genomföra en

¹⁴ Prop. 2010/11:107 s. 15.

¹⁵ 14 § LSU.

¹⁶ 3 och 22 §§ LSU.

utslussningsaktivitet utanför det särskilda ungdomshemmet krävs ett särskilt beslut om detta.¹⁷

Barn och unga som erbjuds utslussningsaktiviteter utanför det särskilda ungdomshemmet kan även bli omplacerade till öppen avdelning. För att dessa ska kunna förbereda sig för en tillvaro utanför det särskilda ungdomshemmet bör de ha sin dagliga sysselsättning utanför ungdomshemmet. För boende på öppen avdelning krävs att ansökan om omplacering till öppen avdelning beviljats.¹⁸

Boende utanför hemmet

För dem som verkställt större delen av den slutna ungdomsvården kan boende utanför ungdomshemmet bli aktuellt. SiS ansvarar i sådant fall alltjämt för den unges vård och utvärderar löpande dess förmåga att vårdas utanför ungdomshemmet. De som bor utanför ungdomshemmet har sin dagliga sysselsättning utanför hemmet.

3.4.4 Metodstöd för potentiella avhoppare

SiS har, tillsammans med Polismyndigheten, Socialstyrelsen och Kriminalvården arbetat med att förstärka och utveckla stödet till potentiella avhoppare från bl.a. kriminella grupperingar. SiS har inom ramen för det arbetet tagit fram ett metodstöd med fokus på motiverande, stödjande samtal. Metoden innebär att personal motiverar barn och unga med t.ex. kopplingar till organiserad brottslighet att förändra sin livsstil och eventuellt påbörja en s.k. avhopparesa. Personalen ska även förhindra eventuella avbrott i processen genom att hjälpa den unge att upprätthålla sin motivation till avhopp. Om den unge önskar att påbörja en avhopparesa kontaktas ansvarig kommunal socialtjänst och Polismyndigheten. Polismyndigheten genomför då en hotbilda-bedomning och den kommunal socialtjänsten beslutar i förekommande fall om s.k. avhopparstöd.¹⁹

3.4.5 SiS skolverksamhet

Grundskola och gymnasieskola

Den som vårdas vid SiS ska få motsvarande utbildning som i den vanliga grundskolan, den anpassade grundskolan eller specialskolan. De som inte längre är skolpliktiga och som inte kan fullgöra sin skolgång på annat sätt än genom SiS försorg, ska få möjlighet att delta i utbildning som motsvarar utbildning som erbjuds i gymnasieskolan eller den anpassade gymnasieskolan.

Det går inte att nog understryka vikten av en fungerande skolgång för placerade barn och unga med vårdbehov hänförliga till kriminalitet. Att upprätthålla skolgången under

¹⁷ Jfr. 18 § LSU.

¹⁸ Jfr. 14 § LSU.

¹⁹ Slutredovisning av Polismyndigheten, Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse och Socialstyrelsens uppdrag att förstärka och utveckla arbetet med stöd till avhoppare i landet, 2024. SiS dnr 1.1.1-5812-2021.

placeringstiden är avgörande för att förebygga och förhindra brottslig verksamhet och rusta den unge för fortsatt skolgång eller arbetsliv. Målet med undervisningen i alla skolformer vid SiS är att stärka elevens tilltro till sin studieförmåga och motivera denne till att fortsätta studera efter vårdens upphörande.

När en ny elev ska börja studera vid en av SiS skolenheter genomförs en riskbedömning utifrån vilka effekter den nya elevens närvaro kan ha på befintlig elevsammansättning. Riskbedömningen utgår från alla tillgängliga uppgifter om eleven, t.ex. om denne tidigare avvikit från ett särskilt ungdomshem och om det föreligger risk för hot- och våldssituationer under skoltiden. Utifrån riskbedömningen vidtas lämpliga åtgärder för att upprätthålla en trygg miljö i skolan. Exempel på en åtgärd som kan bli aktuell utifrån en gjord riskbedömning är att eleven åtföljs av personal under skoltiden.

Många placerade har missat stora delar av sin skolgång. Dessutom har många ett omfattande behov av stöd i skolan. Undervisningen bedrivs därför i regel i mindre studiegrupper och präglas av hög personaltäthet. Genom att bedriva undervisningen i mindre studiegrupper kan skolpersonal lättare identifiera behov av extra anpassningar och annat stöd som eleverna kan behöva inom ramen för sin skolgång. Myndigheten strävar även mot att bedriva undervisning i större grupper för att förbereda elever inför övergång till externa skolenheter.

Undervisningstiden för skolpliktiga elever uppgår till 23 timmar per vecka och utgår från en timplan. Icke-skolpliktiga elever erbjuds samma undervisningstid med möjlighet att ersätta undervisning mot andra gynnsamma insatser, t.ex. programverksamhet eller yrkesprogram, förutsatt att insatserna utgår från en plan för utbildning och varje elevs individuella studieplan. I förekommande fall kan eleven även genomgå praktik utanför SiS.

Elevhälsa

SiS har en skyldighet att tillhandahålla elevhälsa.²⁰ En väsentlig del av skolverksamhetens brottsförebyggande arbete sker inom ramen för elevhälsan. De insatser som erbjuds ska bidra till att stärka elevens skolidentitet och motivation att studera. Elevhälsan erbjuder samtliga elever stöd i frågor som t.ex. rör vardagsrutiner, stresshantering och studie- och yrkesvägledning. I förekommande fall erbjuds elever även möjlighet att delta i gruppaktiviteter som bidrar till att skapa en känsla av sammanhang och motivation till att bryta destruktiva beteendemönster. Elevhälsan ska säkerställa att enskilda elever erbjuds insatser som bl.a. främjar deras förutsättningar att nå skolans mål. Samverkan mellan elevhälsan, aktuell skolenhet, behandlande avdelning och hälso-och sjukvård är mycket

²⁰ 2 kap. 25 § skollagen (2010:800).

betydelsefull. Elevhälsan kan bl.a. lämna råd till ansvarig behandlingsavdelning och skolenhet om lämpliga insatser samt till myndighetens hälso- och sjukvårdspersonal i frågor om medicinering, t.ex. hur ordinerade läkemedel påverkar elevens studieförmåga.

3.5 Vård och behandling inom SiS missbruksvård

3.5.1 Generella utgångspunkter

SiS missbruksvård syftar till att bryta ett allvarligt missbruk och motivera till fortsatt vård under frivilliga former. Vården ska vara kunskapsbaserad, trygg och säker samt tillgodose klientens behov av omsorg och omvårdnad. En väsentlig del i detta arbete är att stärka klientens självkänsla och tilltro till sin förmåga att bidra till samhället. Likt inom ungdomsvården ska personal inom missbruksvården möta samtliga klienter utifrån förhållningssättet traumamedveten omsorg (se avsnitt 3.4.1).

Till skillnad från vad som gäller inom ungdomsvården är kriminalitet inte ett självständigt rekvisit för tvångsvård med stöd av lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM).²¹ I vissa fall kan allmän domstol överlämna en dömd till vård med stöd av LVM i stället för att döma till fängelse, förutsatt att individen kan bli föremål för sådan tvångsvård.²²

Trots att kriminalitet inte är en självständig grund för den tvångsvård som SiS bedriver med stöd av LVM finns det i många fall tydliga kopplingar mellan klienters missbruk och annan brottslig verksamhet, t.ex. hot eller våldsbrott. Det förekommer bl.a. att klienter begår brott för att finansiera missbruket, har relationer till personer i kriminella kretsar och rekryteras till brottsliga grupperingar. Det förekommer även att klienter, till följd av sitt missbruk, utsätter andra personer för hot och våld. Den vård och behandling som ges inom missbruksvården har därför stor betydelse i arbetet med att förebygga och förhindra brottslighet.

3.5.2 Vårdenheter och behandlingsprogram inom missbruksvården

Vård vid SiS LVM-hem bedrivs vid mottagningsenheter, behandlingsenheter och SFA-avdelningar.²³ Placering på en mottagningsenhet syftar till att stabilisera klientens tillstånd genom bl.a. abstinensbehandling och ska vara så kort som möjligt.²⁴ När

²¹ Enligt 4 § LVM ska tvångsvård med stöd av lagen beslutas om någon till följd av ett fortgående missbruk av alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel är i behov av vård för att komma ifrån sitt missbruk, vårdbehovet inte kan tillgodoses enligt socialtjänstlagen eller på något annat sätt och han eller hon till följd av missbruket utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara, löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv, eller kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående.

²² 32 kap. 2 § brottsbalken.

²³ I likhet med SiS ungdomsvård förbehålls vård på SFA-avdelningar klienter med komplexa vårdbehov i form av omfattande habiliteringsbehov t.ex. diagnostiserade eller misstänkta hjärnsador, problematiskt självskadebeteende eller intellektuella funktionsnedsättningar.

²⁴ I vissa fall kan klienten behöva inneliggande vård på sjukhus innan hen vårdas på ett LVM-hem, jfr. 24 § LVM.

klientens tillstånd bedöms vara tillräckligt stabilt görs i regel en omplacering till en behandlingsenhet för fortsatt vård och behandling. Det förekommer dock att en klients tillstånd är sådant att vård vid en mottagningsenhet behövs under hela placeringstiden.

Alla vård- och behandlingsinsatser inom missbruksvården utformas enligt en behandlingsplan, som tas fram kort efter intagning på LVM-hemmet. Behandlingsplanen utgår från känd information om klienten och aktuellt uppdrag från den kommunala socialtjänsten. I behandlingsplanen ska bl.a. målen för vården och planerade behandlingsaktiviteter framgå. Behandlingsplanen ska uppdateras när ny och relevant information kommer fram och följas upp senast var sjätte vecka.

En obligatorisk del av behandlingsplanen är en kartläggning eller utredning av klientens förhållanden och förutsättningar. Vid kortvariga placeringar genomförs en s.k. *missbrukskartläggning*, vilket är en övergripande kartläggning av klientens missbruk, dess orsaker och bidragande omständigheter.²⁵ I annat fall genomförs en s.k. *SiS utredning LVM*, dvs. en omfattande och djupgående utredning av bl.a. klientens fysiska och psykiska hälsa, missbruk, socialt nätverk och eventuella kopplingar till brottslig verksamhet. I förekommande fall utreds även potentiella samband mellan missbruket och klientens brottsliga handlingar.

Under placeringstiden ska klienten erbjudas programverksamhet (se närmare i avsnitten 3.4.1 och 3.4.2). I figur 4 nedan illustreras den programverksamhet som erbjuds inom SiS missbruksvård.

Obligatorisk programverksamhet	Behovsstyrd programverksamhet
ACT	Ett självständigt liv (ESL)**
MI-samtal*	
ÅP	

*Klienter med problematik kopplad till kriminalitet ska erbjudas MI-samtal.

** ESL ska förbehållas klienter som, i kombination med missbruk, lider av t.ex. påtagliga neuropsykiatriska besvär, kognitiv funktionsnedsättning och psykiatriska besvär. Klienter med medelhög funktionsnivå och mindre omfattande vårdbehov ska inte erbjudas behandling genom ESL.

Figur 4 Obligatorisk och behovsstyrd programverksamhet inom SiS missbruksvård

Utöver programverksamhet erbjuds följande behandlingsinsatser inom ramen för LVM-vården:

- Psykoedukativa insatser: olika former av insatser som syftar till att ge klienten kunskap om sina vårdbehov, dess orsaker och möjlighet till behandling. Insatserna

²⁵ I sammanhanget bör det lyftas fram att LVM-vård får pågå i högst sex månader och att den enskilde, så snart det kan ske med hänsyn till den planerade vården, ska ges tillfälle att vistas utanför LVM-hemmet för vård i annan form, se 20 och 27 §§ LVM.

- kan bestå av att klienten erbjuds träning i identifiera symptom för återfall i missbruk och verktyg för att undvika återfall.
- Enskilda samtal: regelbundna och strukturerade samtal som syftar till att stödja, motivera till och planera andra behandlingsinsatser. Refektionssamtal och normkritisk verksamhet är exempel på samtalsformer som erbjuds klienter med problematik kopplad till kriminalitet.
 - Individuella behandlingssamtal: dessa samtal erbjuds vid behov och fokuserar på specifika omständigheter som orsakar eller bidrar till klientens missbruk. Samtalen kan utgöra ett komplement till psykoedukativa insatser i fall där klienten har behov som kräver särskilt fokus.

Eftersom ett flertal klienter saknar stabila levnadsförhållanden består en stor del av det brottsförebyggande arbetet av färdighetsträning. Färdighetsträningen syftar till att stabilisera klientens tillstånd, främja dennes förutsättningar att ta emot andra behandlingsinsatser och motivera till förändring. Färdighetsträningen syftar även till att på sikt förbättra klientens förutsättningar till självförsörjning efter det att placeringen på SiS upphör. Myndigheten har därför inlett ett pilotprojekt där klienter erbjuds individuell digital studie- och yrkesvägledning. Studie- och yrkesvägledningen ingår i klientens behandlingsplan och anpassas utifrån förutsättningarna i det enskilda fallet. I förekommande fall ställer ansvarig studie- och yrkesvägledare frågor om klientens brottshistorik för att bättre kunna hjälpa denne att hantera eventuella hinder i arbetsmarknaden och för att kunna skapa en verkningsfull studie- och yrkesplan. Projektet utvärderas för närvarande inom myndigheten och förväntas vara avslutat den 31 december 2024. SiS ska i en skriftlig rapport närmare redogöra närmare för detta projekt. Målet är att rapporten ska vara upprättad under november 2024.²⁶

LARO-behandling

Det förekommer att klienter lider av opioidberoende och får läkemedelsassisterad behandling (LARO) av externa vårdgivare inom beroendevården.²⁷ SiS hälso- och sjukvårdspersonal ansvarar för förberedelser och administrering av ordinerade läkemedel. Förberedelserna och administreringen sker i samråd med ansvarig vårdgivare.

3.5.3 Vård i annan form utanför LVM-hemmet

SiS ska, så snart det kan ske med hänsyn till den planerade vården, bereda klienten tillfälle att vistas utanför LVM-hemmet för vård i annan form.²⁸ I vissa fall innebär det att klienten erbjuds vård på HVB, i ett familjehem eller vid en öppenvårdsmottagning. Under vistelsetiden följs behandlingsplanen upp av SiS genom avstämningar med klienten och, i

²⁶ SYV inom LVM, dnr. 1.1.3-4538-2023.

²⁷ Som tidigare nämnt kan opioider förenklat förklaras som ett samlingsnamn för vissa droger och läkemedel.

²⁸ 27 § LVM.

förekommande fall, personal på det aktuella boendet. Om klienten har en problematik hänförlig till kriminalitet kan hen komma att placeras på särskilt boende som erbjuder stöd för sådan målgrupp. Om det inte längre finns förutsättningar för vård i annan form, t.ex. för att klienten återfaller i missbruk under tiden som hen vistas utanför hemmet, ska SiS besluta att återföra klienten till LVM-hemmet.

3.6 SiS säkerhetsarbete

För att den vård som ges vid SiS ska vara verkningsfull är det en grundläggande förutsättning att miljön på de särskilda ungdomshemmen och LVM-hemmen är säker. En stor del av SiS brottsförebyggande arbete består av att förebygga och förhindra situationer där placerade barn, unga och klienter riskerar att begå brott. Detta görs genom att skapa fysiskt säkra vårdmiljöer, vidta adekvata säkerhetsåtgärder i samband med aktiviteter som utförs utanför hemmen och förbättra samarbetet med andra aktörer. Nedan redogörs översiktligt för SiS arbete i dessa delar.

3.6.1 Säkerhetsnivåer

Säkerhetsnivåer inom ungdomsvården

SiS särskilda ungdomshem ska vara indelade i olika säkerhetsnivåer.²⁹ SiS har i dagsläget beslutat om indelning av ungdomshemmen i tre olika säkerhetsnivåer. Som framkommit har myndigheten i vissa fall valt att göra indelningen på avdelningsnivå. I dagsläget har beslut om indelning fattats avseende tolv ungdomshem och arbete pågår med att dela in samtliga ungdomshem i säkerhetsnivåer.³⁰

Ungdomshem eller avdelningar i säkerhetsnivå 1 (hög säkerhet) bedöms utifrån den tekniska och fysiska säkerheten ha kapacitet att vårda barn och unga med högst risk för avvikning samt hot och våld.

Ungdomshem eller avdelningar i säkerhetsnivå 2 (god säkerhet) bedöms utifrån den tekniska och fysiska säkerheten ha kapacitet att vårda barn och unga med medel till hög risk för avvikning samt hot och våld.

Ungdomshem eller avdelningar i säkerhetsnivå 3 (normal säkerhet) bedöms utifrån den tekniska och fysiska säkerheten ha kapacitet att vårda barn och unga med låg till medelhög risk för avvikning samt hot och våld.

Säkerhetsnivå 3 är den lägsta säkerhetsnivån i myndigheten och säkerhetsnivå 1 och 2 är förhöjd säkerhetsnivå.³¹

²⁹ 12 § LVU.

³⁰ Enligt en övergångsbestämmelse till regleringen ska ett särskilt ungdomshem som inte är indelat i någon säkerhetsnivå vid ikraftträdandet anses vara ett hem utan förhöjd säkerhetsnivå (övergångsbestämmelse 3 till SFS 2024:259).

³¹ Jfr. 12 § första stycket sista meningen LVU.

Säkerhetsnivåer inom missbruksvården

Inom missbruksvården finns ingen lagstadgad skyldighet att dela in LVM-hemmen i säkerhetsnivåer. SiS LVM-hem har dock olika tekniska och fysiska egenskaper som är anpassade utifrån behovet av säkerhetsåtgärder vid respektive hem. Inom SiS pågår ett arbete med att dela in LVM-hemmen i säkerhetsnivåer.

3.6.2 Säkerhetsbedömningar under vårdtiden

Utöver de initiala säkerhetsbedömningar som görs i samband med anvisning av plats utförs en fullständig säkerhetsbedömning avseende den placerade under vårdtiden på de särskilda ungdomshemmen och LVM-hemmen. Den fullständiga säkerhetsbedömningen uppdateras varannan månad eller när nya omständigheter kommer fram.

Säkerhetsbedömningen används som underlag och stöd inför bedömning av aktiviteter som kan innebära risk för avviknings- eller fritagningsförsök, hot- och våldssituationer eller planering av brott. Exempel på sådana aktiviteter är utevistelser eller andra former av förflyttningar.

Säkerhetsbedömningarna utgör även underlag inför bedömning av betryggande bemanning och transportklass. Med *betryggande bemanning* avses en rekommendation om lägsta bemanningsnivå innanför ungdomshemmets skalskydd. *Transportklass* ska förstås som en rekommendation om lägsta bemanningsgrad vid aktiviteter som utförs utanför det särskilda ungdomshemmets skalskydd eller perimeterskydd. Vid bedömningen beaktas eventuell avviknings- eller fritagningsrisk, anknytning till kriminellt nätverk och tidigare brottshistorik.

Bemanningsgrad och transportklass bestäms utifrån fyra nivåer:

- Nivå 1- mycket hög incidentrisk: Denna nivå fastställs i fall där det bedöms finnas en mycket hög risk för att barnet eller den unge avviker från det särskilda ungdomshemmet eller LVM-hemmet med eller utan vapen eller hjälp utifrån. I dessa fall krävs maximalt säkerhetsarrangemang.
- Nivå 2 - hög incidentrisk: Denna nivå innebär att den placerade bedöms uppvisa en hög risk för avvikning från det särskilda ungdomshemmet eller LVM-hemmet med eller utan vapen eller hjälp utifrån.
- Nivå 3 - måttlig incidentrisk: Denna nivå lämpar sig för placerade där det saknas tillräckliga skäl att bedöma att de tillhör de högre risknivåerna.
- Nivå 4 - låg eller ingen uttalad incidentrisk: I de fall där det saknas risk för avvikning eller andra incidentrisker fastställs bemanningsgrad och transportklass

till nivå 4. Barn och unga i denna nivå vårdas vanligtvis vid särskilda ungdomshem i eller på avdelningar utan förhöjd säkerhetsnivå.³²

3.6.3 Transporter och handräckning

Huvudregeln är att det är SiS som ska genomföra transporter av barn, unga och klienter utanför ungdomshemmets eller LVM-hemmets perimeterskydd. Inför transport skapar myndigheten på förhand en färdplan och en plan för utsättning av medarbetare, dvs. en plan för respektive medarbetares funktion och roll under resan. Detta för att minimera risken för avvignings-, rymnings- eller fritagningsförsök under transporten.

I situationer där den placerade har ett omfattande våldskapital och där risken för avvigning bedöms vara hög kan SiS begära att transporten utförs av Kriminalvården. SiS får även begära handräckning från Polismyndigheten för att eftersöka och hämta en placerad som avvikit från ett särskilt ungdomshem eller LVM-hem.³³ Vanligtvis brukar SiS begära handräckning i de fall där nivån för betryggande transportklass fastställts till nivå 1 eller 2.³⁴

3.6.4 Hotbilda-bedömningar

Det förekommer att placerade barn, unga och klienter utsätts för hot under tiden de är på SiS. Om det av säkerhetsbedömningen indikeras att den placerade står under hot genomförs en s.k. hotbildningsbedömning. Syftet med hotbilda-bedömningen är att bedöma hotets allvarlighetsgrad och om den placerade har behov av skydd. Hotbilda-bedömningen utgår från alla tillgängliga uppgifter om den placerade. Vid behov kan ytterligare uppgifter behöva inhämtas från ansvarig kommunal socialtjänst, Kriminalvården, Polismyndigheten eller domstolar. Utifrån resultatet av hotbildningsbedömningen kan säkerhetsbedömningen komma att uppdateras. Det kan även vara nödvändigt att vidta åtgärder, t.ex. omplacering till ett annat särskilt ungdomshem eller LVM-hem. Beroende på hotbildens allvarlighetsgrad kan Polismyndigheten även behöva kontaktas.

3.6.5 Kontantfria betalningar

För att förebygga uppkomst av hot- och våldssituationer och ekonomisk brottslighet har SiS beslutat att införa digitala betalningsmedel vid de särskilda ungdomshemmen och LVM-hemmen. Beslutet innebär att de placerade ska erbjudas förladdade kontantkort och möjlighet att genomföra inköp med hjälp av digitala betalmedel.³⁵

³² Riktlinje för säkerhetsbedömning, dnr 1.4.2-6841-2023, s. 4 och Instruktion för säkerhetsbedömning, dnr 1.4.2-6873-2023, s. 4-8.

³³ 43 § LVU, 20 § LSU och 45 § LVM.

³⁴ Instruktion för säkerhetsbedömning, dnr 1.4.2-6873-2023, s. 6 f.

³⁵ Beslut den 17 november 2022, dnr 1.1.4-6142.

3.7 Särskilda befogenheter

För att uppnå en trygg och säker vårdmiljö och till skydd för den placerade kan SiS i vissa fall behöva använda sig av tvångsåtgärder, s.k. särskilda befogenheter, som regleras i LVU, LSU och LVM. Vissa av dessa befogenheter är av särskild vikt i det brottsförebyggande arbetet, t.ex. möjligheten att förhindra förekomst av narkotika och otillåtna föremål på hemmen genom att besluta om rumsvisitationer, kroppsvisitationer och brevgranskning.³⁶ Även regleringen avseende placerades tillgång till elektroniska kommunikationstjänster och möjligheten att begränsa desamma samt regleringen om möjlighet att inskränka och begränsa besök är av stor vikt för det brottsförebyggande arbetet.³⁷

Den 15 maj 2024 trädde ny reglering avseende elektroniska kommunikationstjänster och begränsningar och kontroll av besök i kraft i LVU och LSU.³⁸ De nya bestämmelserna innebär generella begränsningar i användningen av elektroniska kommunikationstjänster på särskilda ungdomshem i förhöjd säkerhetsnivå och inom den slutna ungdomsvården samt utökade möjligheter att besluta om begränsningar och kontroll av användningen av elektroniska kommunikationstjänster och besök. SiS har genom ändring av regleringsbrev för budgetåret 2024 (S2024/01627) fått i uppdrag att följa upp tillämpningen av de utökade särskilda befogenheterna att begränsa och kontrollera elektroniska kommunikationstjänster och besök för barn och ungdomar som vårdas på de särskilda ungdomshemmen. SiS ska lämna in en delredovisning till Regeringskansliet (Socialdepartementet) senast den 7 maj 2025 och en slutredovisning senast den 7 maj 2026.

³⁶ 16,17, 17 b, 17 c och 19 §§ LVU, 15 § LSU samt 32, 32 b, 32 c och 35 §§ LVM.

³⁷ 15 e-q §§ LVU, 16-16 §§ LSU, 33 a § LVM och 3-5 §§ SiSUVFS 2024:1.

³⁸ Prop. 2023/24:81.

4 Myndighetsgemensam samverkan

SiS deltar i ett flertal olika myndighetsgemensamma samverkansforum. Nedan följer en kortfattad redogörelse för de mest förekommande inom ramen för SiS brottsförebyggande arbete.

4.1 *Nätverket för utökad myndighetssamverkan mot organiserad brottslighet*

SiS deltar i ett nätverk för utökad myndighetsgemensam samverkan mot organiserad brottslighet. Nätverket syftar till att lyfta frågor kring bekämpning av allvarlig och samhällshotande brottslighet och organiserad brottslighet i lokalsamhället med särskilt fokus på utsatta områden.³⁹ SiS roll i nätverket är att ta emot och dela information som kan användas i arbetet. Det kan röra sig om generell information om lägesutveckling och i förekommande fall uppgifter på individnivå om misstänkta kopplingar till kriminella grupperingar. Målet är att deltagande myndigheter ska få en bättre förståelse för varandras roll i bekämpningen av organiserad brottslighet och skapa en gemensam plattform för kunskapsutbyte.

4.2 *Barn och unga i organiserad brottslighet (BoB)*

Genom ett myndighetsgemensamt regeringsuppdrag deltar SiS på nationell och, i förekommande fall, regional och lokal nivå i en samverkansstruktur kallad BoB - Barn och unga i organiserad brottslighet. Samverkansstrukturen syftar till att arbeta sammanhållet med barn och unga som riskerar att begå eller begår grova brott med koppling till organiserad brottslighet. På nationell nivå bistår SiS t.ex. med kunskapsstöd och information om den aktuella målgruppen. På regional nivå deltar myndigheten i arbetet med att etablera råd på lokalpolisnivå i de mest prioriterade områdena. Arbetet i de lokala råden ska vara individbaserat med fokus på operativt arbete och konkreta insatser. De lokala råden ska utgöra ett komplement till redan etablerade och fungerande samarbetsformer.⁴⁰ Arbetet med att etablera lokala råd pågår.⁴¹

4.3 *Samverkan inom ramen för särskilda händelser*

SiS kan i vissa fall även samverka med Polismyndigheten inom ramen för särskilda händelser. En särskild händelse är en plötslig, oförutsedd eller inplanerad händelse som ordinarie polisverksamhet inte är anpassad för och som hanteras av en speciell

³⁹ Uppdrag till Polismyndigheten och andra berörda myndigheter att utveckla den myndighetsgemensamma satsningen mot organiserad brottslighet (Ju2015/09350/PO).

⁴⁰ Exempel på redan etablerade samverkansformer som lokala BoB-råd ska komplettera är Sociala insatsgrupper (SIG) och Skola, socialtjänst, polis och fritid (SSPF).

⁴¹ Uppdrag att inrätta en samverkansstruktur för ett sammanhållet arbete med barn och unga som riskerar att begå eller begår grova brott, (Ju2023/02529). Uppdrag att inrätta en samverkansstruktur för ett sammanhållet arbete med barn och unga som riskerar att begå eller begår grova brott – Delredovisning, 2024. SiS dnr 1.1.1-3758-2023.

organisation och ledning.⁴² SiS har samverkat med Polismyndigheten t.ex. inom ramen för den nationella särskilda händelsen FRIGG.

⁴² *Särskild händelse – polisens arbete*, Polismyndigheten, <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/sarskild-handelse/> (hämtad 10 juni 2024).

5 SiS finansierad forskning

I SiS uppdrag från regeringen ingår att svara för metodutveckling, forskning, uppföljning av vårdresultat och utvecklingsarbete. Inom ramen för det finansierar SiS forskning om den egna verksamheten, barn-, ungdoms- och klientgrupper samt medarbetare i syfte att förbättra vården och höja personalens kompetens. Nedan redogörs för de pågående forskningsprojekt som berör SiS brottsförebyggande arbete.

5.1 *Unga i kriminella nätverk inom SiS verksamhet – utmaningar och möjligheter*

SiS finansierar en studie av forskare på Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet avseende placerade barn och unga i kriminella nätverk. Studien syftar bl.a. till att undersöka hur SiS arbete inom ungdomsvården påverkas av att flera av dem som vårdas vid SiS har kopplingar till kriminella nätverk. Genom intervjuer med barn och unga undersöks bl.a. hur de resonerat kring valet att involvera sig i organiserad brottslighet och hur kopplingen påverkar deras uppfattning om framtidsutsikter och möjligheter att leva ett liv fritt från kriminalitet. I studien behandlas vidare frågor om de förutsättningar som personal vid de särskilda ungdomshemmen har i arbetet och vilka utmaningar som följer av att ge vård till denna målgrupp. Studien utgår från uppgifter som inhämtats vid kvalitativa intervjuer med placerade samt institutionspersonal. Målet är att studien ska publiceras under hösten 2024.

5.2 *Återfallsriskdeducerade insats för unga som begått sexuella övergrepp*

SiS finansierar ett forskningsprojekt benämnt *Återfallsriskdeducerade insats för unga som begått sexuella övergrepp: Implementering och initial validering*. Projektet avser behandlingsprogrammet STOPPA och bedrivs av Karolinska institutet. Projektet syftar till att undersöka genomförbarheten och initialt validera behandlingsprogrammet. Forskningsprojektet består av flera delstudier där frågor om bl.a. möjliga initiala behandlingseffekter av STOPPA utreds. Resultaten kan komma att användas för dels fortsatt vidareutveckling av behandlingsprogrammet, dels för förbättring av implementeringsförfarandet för andra behandlingsprogram. Projektet avser att publicera sina resultat innan årsskiftet 2024/2025.

5.3 *Utvärdering av Adolescent Community Reinforcement Approach (A-CRA)*

SiS finansierar ett forskningsprojekt benämnt *Utvärdering av Adolescent Community Reinforcement Approach (A-CRA) för ungdomar med socialt nedbrytande beteende, kriminalitet och substansanvändning i SiS miljö*. Projektet avser behandlingsprogrammet A-CRA och bedrivs av Karolinska institutet. Det övergripande syftet med projektet är att utvärdera behandlingsprogrammets genomförbarhet inom SiS och anpassa A-CRA till myndighetens vård. Forskningsprojektet består av flera delstudier i vilka frågor om bl.a. anställas och placerade upplevelser av behandlingsprogrammet utreds. I en av delstudierna jämförs även utfallet i en grupp som får A-CRA med en grupp som får

sedvanlig vård på SiS. Personerna i dessa grupper är slumpmässigt utvalda. Målet är att projektets resultat ska publiceras under 2026.

5.4 Läkemedelsassisterad behandling av opioidberoende

SiS finansierar ett projekt med benämningen *Läkemedelsassisterad behandling av opioidberoende i samband med tvångsvård enligt LVM*. Projektet bedrivs av Institutet för folkhälsovetenskap vid Stockholms universitet och syftar till att studera bl.a. i vilken utsträckning LARO⁴³ används och implementeras i samband med LVM-vården och om behandlingen gjort några skillnader i antalet klienter som återinskrivits på SiS för vård. Målet är att bl.a. att ge placerade bättre förutsättningar att bryta sitt missbruk och reducera andelen drogrelaterad brottslighet. Projektet pågår under perioden 2023–2025.

⁴³ LARO är den i Sverige rekommenderade hälso- och sjukvårdsbehandlingen för opioidberoende.

6 Resultat

6.1 Ungdomsvården

SiS bedriver ett gediget och omfattande arbete som i sig bidrar till att förebygga och förhindra brott. Den vård och behandling som ges till barn och unga med kopplingar till brottslig verksamhet bedöms vara verkningsfull, inte minst till följd av att den unge erbjuds riktade insatser i en skyddad miljö.

Under 2023 bedömdes 87 procent av placerade pojkar och 86 procent av placerade flickor inom ungdomsvården, däribland de med vårdbehov hänförlig till kriminalitet, ha uppfyllt eller kommit närmare sina behandlingsmål vid utskrivning. Därutöver upplevde 73 procent av pojkarna och 65 procent av flickorna att de fått hjälp för den problematik som de önskat stöd för.⁴⁴

Under innevarande år har ungefär 77 procent av alla pojkar som skrivits ut under perioden 1 januari– 19 september, däribland de med kopplingar till kriminalitet, ha uppfyllt eller kommit närmare sina behandlingsmål vid utskrivning. För flickor uppgår motsvarande siffra till ungefär 71 procent.

Som framkommit i avsnitt 3.4.5 utgör SiS skolverksamhet en viktig skyddsfaktor i arbetet med att förebygga och förhindra brott bland placerade. Eftersom undervisningen bedrivs i mindre studiegrupper och präglas av hög personaltäthet får eleverna gott stöd och förutsättningar att lyckas med sin skolgång. Andelen skolpliktiga pojkar och flickor som under läsåret 2022/2023 deltog i skolundervisningen uppgick till 87 respektive 86 procent. Andelen icke-skolpliktiga pojkar och flickor uppgick till 82 procent.⁴⁵ Många elever lämnar SiS med en högre tilltro till sina studieförmågor och bättre förutsättningar att fortsätta studera efter placeringstiden. Ett flertal elever som praktiserat under sin utbildning har även erbjudits anställning efter vårdens upphörande.

6.2 Missbruksvården

De vård- och behandlingsåtgärder som erbjuds inom missbruksvården bedöms vara verkningsfulla, särskilt med beaktande av att klienternas fysiska och psykiska hälsa i regel förbättras avsevärt under placeringstiden. Under 2023 bedömdes 84 procent av klienterna ha uppfyllt eller kommit närmare sina behandlingsmål vid utskrivning.

Under innevarande år har ungefär 73 procent av alla manliga klienter som skrivits ut under perioden 1 januari –19 september 2024 uppfyllt eller kommit närmare sina behandlingsmål vid utskrivning. För kvinnliga klienter uppgår motsvarande siffra till 75 procent.

⁴⁴ SiS årsredovisning 2023, s. 16.

⁴⁵ SiS årsredovisning 2023, s. 21.

7 Utmaningar i det brottsförebyggande arbetet

Trots många goda resultat möts SiS av utmaningar i sitt arbete med att förebygga och förhindra brott bland placerade. Dessa utmaningar har i viss mån sin grund i praktiska omständigheter, såsom kapacitetsbrist, lokalbestånd och bemanning. I det följande redogörs översiktligt för dessa utmaningar.

7.1 Platskapacitet

En stor utmaning som SiS möter i att förhindra brottslighet inom ungdomsvården är myndighetens platskapacitet, som har varit ansträngd under flera år. Bristen på platser inom ungdomsvården kan i sig leda till att barn och unga inte placeras i rätt säkerhetsnivå men även att flera behöver invänta en placering vid myndigheten. Nedan redogörs för några orsaker till den ansträngda platssituationen och vissa av de åtgärder myndigheten vidtar för att skapa fler platser inom ungdomsvården.

Samhällsutvecklingen medför ett ökat behov av platser

På senare år har antalet barn och unga som dömts till sluten ungdomsvård för allvarlig brottslighet ökat kraftigt. Under perioden januari 2023–september 2024 har antalet placerade som verkställer sluten ungdomsvård ökat trefaldigt. Därtill kommer att allt fler döms för grova brott och därmed verkställer längre strafftider.

För att tillgodose det ökade behovet av platser inom den slutna ungdomsvården ställer SiS om platser avsedda för vård enligt LVU till platser för verkställighet av sluten ungdomsvård. Under 2024 ställde myndigheten t.ex. om 22 platser på tre avdelningar avsatta för vård enligt LVU till platser för verkställighet av sluten ungdomsvård.⁴⁶ För att kunna möta det samlade behovet inom ungdomsvården är det dock viktigt att öka det totala antalet platser. Mot denna bakgrund har myndigheten beslutat att dels ställa om ett helt LVM-hem till ett särskilt ungdomshem avsett för barn och ungdomar som vårdas enligt LVU, dels ställa om två avdelningar vid ett annat LVM-hem till ungdomsvård.⁴⁷

Myndighetens lokaler

SiS lokalbestånd är till stora delar ålderdomligt och i många fall inte ändamålsenligt för den verksamhet som myndigheten bedriver. För att skapa en tydlig riktning för myndighetens verksamhet i frågor som rör lokalförsörjning har SiS beslutat om en lokalförsörjningsstrategi för perioden 2020–2030.⁴⁸ I lokalförsörjningsstrategin formuleras bl.a. delmål för myndighetens lokalförsörjning och prioriterade åtgärder.

⁴⁶ Kapacitetsrapport – SiS återrapportering 2023, s. 10, dnr 1.5.1-9437-2023.

⁴⁷ Beslut den 24 respektive den 30 september 2024, dnr 1.1.3-5805-2024.

⁴⁸ Lokalförsörjningsstrategi 2020-2023, dnr. 2.1.1-4966-2023.

För att SiS ska kunna bedriva ändamålsenlig och differentierad vård krävs omfattande renoveringar av många av de lokaler som de särskilda ungdomshemmen och LVM-hemmen bedrivs i. Vid de särskilda ungdomshem och LVM-hem där verksamhet bedöms kunna bedrivas under en längre tid framgent genomför myndigheten en strategisk fastighetsutveckling. Det innebär att myndigheten utökat platskapaciteten på dessa hem genom fortsatta utbyggnader och genom ny- och tillbyggnader. SiS har bl.a. byggt och tagit 16 nya boenderum i bruk vid ett särskilt ungdomshem. För närvarande pågår även byggnationer av 16 boenderum vid ett annat ungdomshem. Målet är att dessa platser ska tas i bruk vid årsskiftet 2024/2025. SiS har vidare byggt ett flertal boenderum för vård i enskildhet, avsedda för bl.a. barn och unga med vårdbehov hänförlig till kriminalitet. För närvarande utreds även förutsättningarna att bygga flera boenderum för vård i enskildhet vid ytterligare två ungdomshem.

Även inom missbruksvården ser SiS i dagsläget tendenser till ett mer ansträngt läge vad gäller platskapacitet. Det beror delvis på att SiS ställt om ett antal platser från missbruksvård till ungdomsvård som framkommit ovan.

7.2 Bemanning

Bemanningen inom ungdoms- och missbruksvården är en prioriterad fråga och en mycket viktig del i SiS brottsförebyggande arbete. Vården behöver ofta bedrivas i mindre grupper. I regel behöver även planerade behandlingsinsatser genomföras under bevakning av personal. SiS har ett ansträngt bemanningsläge vilket försvårar utförandet av vissa vård- och behandlingsinsatser och försämrar SiS förutsättningar i det brottsförebyggande arbetet.⁴⁹

⁴⁹ Se RiR 2024:7 s. 48.

8 Rättsliga utmaningar och identifierade behov

8.1 Inledande kommentarer

I detta kapitel redogör SiS för de rättsliga utmaningar myndigheten möter i det brottsförebyggande arbetet. Utmaningarna är hänförliga främst till befintlig reglering avseende dataskydd och sekretess. SiS redogör för dessa, men även för de övergripande behov av förändringar som behöver komma till stånd för att myndigheten ska få goda rättsliga förutsättningar att förebygga och förhindra brott.

8.2 Tillämplig dataskyddsreglering

8.2.1 Dataskyddsförordningen med kompletterande reglering

Den personuppgiftsbehandling som SiS vidtar inom ramen för vård enligt LVU och LVM samt inom skolverksamheten utförs med stöd av EU:s allmänna dataskyddsförordning⁵⁰, lagen (2018:218) med kompletterande bestämmelser till EU:s dataskyddsförordning (dataskyddslagen) med tillhörande förordning (2018:219), lagen (2001:454) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten (SoLPuL) och förordningen (2001:637) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten (SoLPuF). Även annan kompletterande reglering till dataskyddsförordningen är tillämplig i vissa sammanhang, såsom patientdatalagen (2008:355) och kamerabevakningslagen (2018:1200).

SiS personuppgiftsbehandling på dataskyddsförordningens område sker t.ex. för att utföra en uppgift av allmänt intresse eller som ett led i myndighetsutövning.⁵¹ SiS får behandla personuppgifter om det är nödvändigt för att utföra arbetsuppgifter inom socialtjänsten och för specifikt angivna ändamål, bl.a. platsanvisning och institutionsplaceringar samt dokumentation av vård och behandling samt beslut och underlag i ärenden inom verksamhetsområdet.⁵² Uppgifter om lagöverträdelser, vilka i många fall är väsentliga i myndighetens brottsförebyggande arbete, får endast behandlas om de lämnas i ett ärende eller om det är nödvändigt för verksamheten.⁵³

SiS möjligheter att vidarebehandla insamlade personuppgifter för andra ändamål än för vilka de samlats in är mycket begränsade och kräver ofta stöd i unionsrätten eller

⁵⁰ Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/679 av den 27 april 2016 om skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter och om upphävande av direktiv 95/46/EG (allmän dataskyddsförordning).

⁵¹ Artikel 6.1 e) dataskyddsförordningen och 2 kap. 1 och 2 §§ dataskyddslagen. Kravet på nödvändighet kan förenklat förklaras med att SiS ska göra en bedömning av hur effektiv en åtgärd är för att uppnå ändamålet med åtgärden och huruvida det finns en mindre ingripande åtgärd för att uppnå ändamålet, se Brinnen, Artikel 6 Laglig behandling av personuppgifter, 1 januari 2022, JUNO, Lexino, artikel 6 i EU:s dataskyddsförordning, avsnitt 2.7. Jfr även EU-domstolens dom från den 16 december 2008, Huber mot Bundesrepublik Deutschland, C-524/06, EU:C:2008:724 och prop. 2017/18:105 s. 46.

⁵² 6 § SoLPuL och 7 § SoLPuF.

⁵³ 7 § SoLPuL.

nationell lagstiftning.⁵⁴ Någon reglering som medger att SiS vidarebehandlar insamlade personuppgifter i rent brottsförebyggande syfte finns inte.

SiS har en skyldighet att självant lämna information till placerade om den behandling av personuppgifter som erhållits från annan person eller aktör.⁵⁵ Informationsplikten omfattar uppgifter om bl.a. ändamålen för behandlingen och de kategorier av personuppgifter som behandlingen gäller. Den placerade har även rätt att begära ut ett registerutdrag innehållande motsvarande uppgifter.⁵⁶

8.2.2 Brottsdatalagen och brottsdataförordningen

Den personuppgiftsbehandling som utförs i syfte att verkställa slutna ungdomsvård faller inom tillämpningsområdet för EU:s dataskyddsdirektiv och sker med stöd av brottsdatalagen (2018:1177) och brottsdataförordningen (2018:1202). Av brottsdatalagen framgår att personuppgiftsbehandlingen enbart får utföras om det är nödvändigt för att verkställa den slutna ungdomsvården.⁵⁷ Personuppgiftsbehandling som sker för annat syfte än straffverkställighet faller alltså utanför lagens tillämpningsområde. Det innebär att SiS ska tillämpa EU:s allmänna dataskyddsförordning och till den kompletterande lagstiftning vid all behandling som utförs i annat syfte än verkställighet av den straffrättsliga påföljden. Brottsdatalagen ger inte SiS något stöd för att behandla uppgifter i brottsförebyggande syfte, inte heller inom ramen för den slutna ungdomsvården.

Enligt brottsdatalagen ska SiS lämna information till den placerade om bl.a. den rättsliga grunden för personuppgiftsbehandlingen om det behövs för att denne ska kunna tillvarata sina rättigheter.⁵⁸ Ett exempel på sådan situation kan vara att den placerade i annat fall riskerar att lida en rättsförlust.⁵⁹ SiS har en skyldighet att, på begäran, lämna skriftligt besked om bl.a. vilka personuppgifter som behandlas, varifrån personuppgifterna kommer och ändamålen med behandlingen.⁶⁰ Rätten till information gäller dock inte i den utsträckning det är särskilt föreskrivet i lag eller annan författning att uppgifterna inte lämnas ut bl.a. med hänsyn till intresset av att verkställa straffrättsliga påföljder.⁶¹ Det innebär att SiS i vissa fall, i förhållande till den som verkställer slutna ungdomsvård, får begränsa eller utelämna information om den personuppgiftsbehandling som vidtas med stöd av brottsdatalagen.

⁵⁴ Artiklarna 5.1 b), 6.4, 23.1 d) och skäl 50 i dataskyddsförordningen.

⁵⁵ Artikel 14 i dataskyddsförordningen.

⁵⁶ Artikel 15 i dataskyddsförordningen.

⁵⁷ 2 kap. 1 § brottsdatalagen. Jfr. även 2 kap. 3 § samma lag.

⁵⁸ 4 kap. 2 § brottsdatalagen.

⁵⁹ Se Lindblom, Brottsdatalagen (2018:1177), 4 kap. 2 §, Karnov 2024-09-25 (JUNO).

⁶⁰ 4 kap. 3 § brottsdatalagen.

⁶¹ 4 kap. 5 § 1 brottsdatalagen.

8.2.3 Dokumentation och placerades rätt till insyn

SiS bedriver socialtjänstverksamhet och har en skyldighet att föra dokumentation. Den dokumentation som förs i placerades personakter ska bl.a. utvisa åtgärder som vidtas i ärendet samt faktiska omständigheter och händelser av betydelse.⁶² Det innebär att uppgifter som är av relevans för bedömningen av lämplig placering, såsom misstänkta kopplingar till kriminella grupperingar, ska redogöras för i den placerades personakt. Placerade bör även hållas underrättade om de journalanteckningar som förs om honom eller henne.⁶³ Det förekommer att SiS tar emot underrättelseinformation från brottsbekämpande myndigheter avseende barn, unga och klienter. SiS har i regel inte möjlighet att undanhålla dessa uppgifter från den placerade själv.⁶⁴

8.3 Identifierade behov

8.3.1 SiS behöver kunna behandla personuppgifter i brottsförebyggande syfte

Behandling i brottsförebyggande syfte utanför socialtjänstakten

Som framkommit har barn, unga och klienter som placeras hos SiS och som har en problematik hänförlig tillkriminalitet ofta har ett stort våldskapital och kopplingar till kriminella nätverk. Vissa placerade har tidigare begått brott mot varandra eller är målskamrater i samma brottmålsärenden. Det förekommer även att placerade har relationer till utomstående personer som är aktiva i kriminella nätverk och som är i konflikt med vissa medplacerade. Det är av stor vikt att SiS kan ta hänsyn till sådana omständigheter vid valet av placering, i annat fall är risken för hot eller våld mellan placerade hög. Mot denna bakgrund behöver SiS inför en placering kunna kartlägga hur befintliga sammansättningar av barn, unga och klienter på avdelningarna påverkar risken för hot och våld under vårdtiden. I vissa fall behöver SiS för detta ändamål få underrättelseinformation från Polismyndigheten om misstänkta eller kända gängkopplingar och relationer till andra medplacerade. Det är visserligen möjligt för SiS att behandla sådan information i dag men behandlingen sker då utifrån befintlig reglering och dokumenteras som huvudregel i socialtjänstakten. Sådan hantering är förenad med risker utifrån den unges skyddsbehov (se närmare i avsnitt 8.3.5). SiS anser att myndigheten måste ges förutsättningar att ta emot och behandla viss information i ett rent brottsförebyggande syfte och åtskilt från socialtjänstakten.

Placerade som överväger eller bestämmer sig för att lämna kriminella grupperingar genom att ingå i s.k. avhoppprogram löper ofta en mycket hög risk att utsättas för brott

⁶² Se bl.a. 11 kap. 5 SoL och 4 kap. 6 § Socialstyrelsens föreskrifter (SOSFS 2014:5).

⁶³ 11 kap. 6 § SoL.

⁶⁴ Det finns i vissa fall förutsättningar för det, om uppgifterna omfattas av 18 kap. 2 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL och om partsinsynen kan begränsas enligt 10 kap. 3 § OSL, förutsatt att det med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse är av synnerlig vikt att uppgiften inte röjs.

av medplacerade.⁶⁵ För att förhindra situationer där potentiella avhoppare utsätts för eller begår brott är det väsentligt att myndigheten kan behandla uppgifter om t.ex. hot, kopplingar till kriminella nätverk och konflikter på individnivå. Att behandla dessa uppgifter enligt gällande reglering i barnets eller den unges socialtjänstakt. kan vara förenat med stora risker för den unge. Även dessa uppgifter behöver således kunna behandlas åtskilt från socialtjänstakten.

Behandling som det inte finns stöd för i dag

Inom ramen för de samverkansstrukturer som SiS deltar i kan myndigheten behöva ta emot och dela personuppgifter om placerade i rent brottsförebyggande syfte. Som exempel på uppgifter som SiS kan behöva dela med andra aktörer i sådant syfte är t.ex. uppgifter om besök och tillgång till elektroniska kommunikationstjänster.⁶⁶ SiS bedömer att sådan behandling inte ryms inom ramen för den reglering som gäller i dag då den inte är nödvändig för att utföra arbetsuppgifter inom socialtjänsten eller för andra specifikt angivna ändamål, så som platsanvisning, dokumentation av vård och behandling eller beslut och underlag i ärenden inom verksamhetsområdet. För att SiS på ett ändamålsenligt sätt ska kunna delta i samverkanstrukturer som t.ex. BoB måste myndigheten ges förutsättningar att behandla personuppgifter i brottsförebyggande syfte genom informationsutbyte med medverkande aktörer.

8.3.2 Den enskildes rätt till information behöver begränsas i vissa fall

Som framkommit kan de uppgifter som SiS behöver behandla för att förebygga och förhindra brott vara mycket känsliga och i sig orsaka fara för den placerades liv och hälsa. Enligt gällande reglering har SiS begränsade möjligheter att sekretessbelägga information om personuppgiftsbehandling i förhållande till den placerade själv. I förlängningen leder det till att SiS får sämre förutsättningar att upprätthålla en trygg och säker vårdmiljö för de placerade. Utifrån detta ser SiS ett behov av att få förutsättningar att i större utsträckning än vad som är möjligt i dag kunna begränsa den placerades rätt till information om den personuppgiftsbehandling som myndigheten utför avseende denne.

8.3.3 Behov av ett brottsförebyggande uppdrag

SiS bedömer att myndigheten behöver kunna vidarebehandla redan insamlade uppgifter i syfte att förebygga och förhindra brott.⁶⁷ SiS behöver även i vissa fall kunna samla in

⁶⁵ Jfr. Tollin, Katharina. Angerbrandt, Henrik. Jonsson, Anna. *Barn och unga i kriminella nätverk – En studie av inträde, brott, villkor och utträde*, Rapport 2023:13, Brottsförebyggande rådet, 2023, s. 82 f.

<https://bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2023-11-01-barn-och-unga-i-kriminella-natverk.html> (hämtad 2024-07-10).

⁶⁶ Muntlig överföring av personuppgifter är en personuppgiftsbehandling och omfattas av det materiella tillämpningsområdet för EU:s allmänna dataskyddsförordning om uppgifterna ingår i eller kommer att ingå i ett register, jfr. EU-domstolens dom från den 7 mars 2024, Endemol Shine Finland Oy, C-740/22, EU:C:2024:216, p. 39.

⁶⁷ Jfr. definitionen av brottsförebyggande syfte enligt brottsdatalogen. Med begreppet avses Polismyndighetens och andra brottsbekämpande myndigheters underrättelseverksamhet. I det ligger insamling, bearbetning och analys av information i syfte att förhindra eller upptäcka brottslig verksamhet när det ännu inte finns misstankar om att ett visst konkret brott har begåtts (se prop. 2009/10:85 s. 318).

personuppgifter med det primära syftet att förebygga och förhindra brott. SiS bedömer att sådan behandling inte kan göras med stöd av befintlig reglering. För det krävs att SiS blir behörig myndighet enligt brottsdatalagen, dvs. en myndighet som enligt lag, förordning eller särskilt beslut har till uppgift att förebygga, förhindra eller upptäcka brottslig verksamhet.⁶⁸

8.3.4 Behov av en egen registerförfattning

SiS har redan i dag en omfattande personuppgiftsbehandling och behandlar uppgifter inom både dataskyddsförordningens och brottsdatalagens tillämpningsområden. Regleringen i SoLPuL och SoLPuF är inte anpassad till SiS verksamhet och är i många fall föråldrad i förhållande till den faktiska verksamheten. Därtill saknas i dag helt anpassade bestämmelser för SiS på brottsdatalagens område.

SiS anser att myndighetens uppdrag medför behov av en tydlig reglering för personuppgiftsbehandling. SiS anser att detta inte kan uppnås på annat sätt än att myndigheten får en egen registerförfattning som skulle möjliggöra en tydlig, preciserad och för myndigheten anpassad reglering. Regleringen behöver avse både den behandling som sker inom ramen för dataskyddsförordningens tillämpningsområde och den behandling som sker inom brottsdatalagens område. Vidare anser SiS att myndighetens möjligheter till behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område måste utökas att avse behandling i brottsförebyggande syfte och dessutom ge stöd för viss behandling av underrättelseinformation.

8.3.5 Behov av ytterligare bestämmelser om sekretess

Enligt gällande reglering har SiS mycket begränsade möjligheter att sekretessbelägga uppgifter i förhållande till den placerade själv. Som framkommit behöver SiS dokumentera även uppgifter av känslig art i socialtjänstakten, t.ex. hotbilda-bedömningar och säkerhetsbedömningar som kan avse kopplingar till ett visst kriminellt nätverk eller att en placerad har påbörjat en avhopparsresa. Det är mycket vanligt att de placerade begär ut sina journaler under vårdtiden. Det förekommer även att placerade begär att få ta del av egna uppgifter om betryggande bemanning och transportklass. I vissa fall överlämnas sedan dessa uppgifter av den placerade själv till andra placerade eller utomstående, antingen frivilligt eller under påtryckning. I vissa fall används uppgifterna sedan för att planera avvikningar, rymningar eller fritagningar.

I många fall kan ett röjande av dessa slags uppgifter få mycket allvarliga konsekvenser för den unge och i värsta fall kan ett röjande till och med äventyra den placerades säkerhet.

⁶⁸ 1 kap. 2 och 6 §§ samt 2 kap. 1 § brottsdatalagen.

Det är därför angeläget att SiS får ökade möjligheter att kunna sekretessbelägga vissa uppgifter i förhållande till den placerade själv.